

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СИДОРУК СНІЖАНА ВІКТОРІВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри

міжнародних відносин і зовнішньої
політики,

д.е.н., доцент

_____ В. В. Лимар

« _____ » _____ 2022 р.

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Прихненко М.І., старший викладач

кафедри міжнародних відносин і

зовнішньої політики, к.політ.н.

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою ЄКТС/за
національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця – 2022

АНОТАЦІЯ

Сидорук С. В. Гібридні загрози та європейська система безпеки. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітня програма «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено феномен гібридної війни та охарактеризовано гібридну війну як новітній конфлікт та важливу форму глобального протистояння, вивчено два модуси гібридної війни як фізичну діяльність та дискурсивний конструкт, досліджено гібридну реальність та світовий порядок, проаналізовано гібридну війну як вияв конфлікту ціннісних моделей порядку. Також було вивчено геополітичні та глобалізаційні парадигми стратегічного мислення, охарактеризовано російську гібридну загрозу для безпеки українського суспільства та вивчено домінування РФ на пострадянському просторі.

Показано: 1. Феномен «гібридної війни»; 2. Вплив гібридних загроз на європейську безпеку. 3. Гібридні загрози європейській системі безпеки, а саме, що гібридні загрози будуються на синергії між різними суб'єктами та операціями, як і гібридні засоби захисту.

Ключові слова: гібридна війна, збройний конфлікт, міжнародна безпека, гібридна загроза, холодна війна, російсько-українська війна, агресія.

63 с., 58 джерел.

ABSTRACT

Sydoruk S. Hybrid threats and the European security system. Specialty 291 “International Relations, Social Communications and Regional Studies”, specialization “International Relations”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

In the qualification (bachelor's) work the phenomenon of hybrid warfare is studied and hybrid warfare is characterized as a new conflict and an important form of global confrontation, two modes of hybrid warfare as physical activity and discursive construct are studied. The geopolitical and globalization paradigms of strategic thinking were also studied, the Russian hybrid threat to the security of Ukrainian society was characterized, and the dominance of the Russian Federation in the post-Soviet space was studied.

Shown: 1. The phenomenon of "hybrid war"; 2. The impact of hybrid threats on European security. 3. Hybrid threats to the European security system, namely that hybrid threats are based on synergies between different actors and operations, as well as hybrid remedies.

Keywords: hybrid war, armed conflict, international security, hybrid threat, cold war, Russian-Ukrainian war, aggression.

63 p., 58 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ І. ФЕНОМЕН «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ».....	7
1.1. Гібридна війна як новітній конфлікт та важлива форма глобального протистояння.....	7
1.2. Концептуалізація терміна	13
1.3. Два модуси існування гібридної війни – фізична дійсність та дискурсивний конструкт.....	18
РОЗДІЛ ІІ. ГІБРИДНА РЕАЛЬНІСТЬ ТА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК.....	22
2.1. Гібридна війна як вияв конфлікту ціннісних моделей порядку.....	22
2.2. Російська гібридна загроза безпеці українського суспільства.....	31
2.3. Домінування РФ на пострадянському просторі.....	34
РОЗДІЛ ІІІ. ВПЛИВ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА ЄВРОПЕЙСКУ БЕЗПЕКУ.....	41
3.1. Особливості європейської системи безпеки.....	41
3.2. Гібридні загрози європейській системі безпеки.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	58
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Війна як одна з форм людської діяльності зазнає суттєвих зміни разом із історичним розвитком суспільства. В даний час змінилися «правила війни», оскільки невійськовий інструментарій починає бути ефективнішим за військовий. Він має на увазі політичні, економічні, інформаційні, гуманітарні методи, що активізують протестний потенціал населення. До них додаються також приховані військові засоби. Становлення суспільства в епоху постмодерну, наростаючі процеси глобалізації ведуть до послаблення суверенітету національних держав, до виникнення такої форми війни, яку називають «гібридною». Гібридні війни, за загальним визначенням, це вид ворожих дій, у якому атакуюча сторона не вдається до класичного вторгнення, а руйнує опонента, комбінуючи підривні операції, саботаж, кібервійну та підтримку повстанців на території противника.

В останні роки словосполучення «гібридна війна» стало одним із самих часто вживаних у науковому та журналістському дискурсі. Кількість публікацій, що розглядають ті чи інші аспекти гібридної війни, зростає в геометричній прогресії, але при цьому не відбувається ні остаточної концептуалізації феномену, ні створення цільної теорії гібридної війни; навпаки, розмивається сам термін, виникають численні трактування і концепції, а дослідження набувають найчастіше публіцистичного характеру.

У сучасній науці існує необхідність обґрунтування та правомірного використання самого терміну «гібридна війна» та встановлення онтологічного та гносеологічного статусу даного феномену, а також визначення відповідності якості «гібридності» конкретним історичним подіям та війнам.

Мета дослідження: охарактеризувати гібридну війну в європейській системі безпеки.

Аналіз вивченням проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- Дати визначення поняттю гібридна війна;

- Здійснити аналіз європейської системи безпеки;
- Показати вплив гібридних загроз на європейську систему безпеки;
- Дослідити феномен гібридної війни;
- Охарактеризувати гібридну війну як новітній конфлікт та важливу форму глобального протистояння;
- Дослідити гібридну реальність та світовий порядок;
- Вивчити геополітичні та глобалізаційні парадигми стратегічного мислення;
- Охарактеризувати Російська гібридну загрозу для безпеки українського суспільства.

Об'єктом дослідження європейська система безпеки.

Предметом дослідження гібридна загроза європейській системі безпеки.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів кваліфікаційної бакалаврської роботи полягає у дослідженні інформаційної війни як складової зовнішньополітичного курсу Російської Федерації відносно України, виявленні особливостей війн в історії та сучасності, дослідити найбільші інформаційні атаки Російської Федерації проти України. Отримані результати можуть стати основою для подальшого розв'язання нагальних теоретичних та практичних проблем, що постають за умов ведення інформаційної війни Російської Федерації проти України, ЄС та НАТО.

Структура кваліфікаційної роботи передбачає вступ, три розділи, перший розділ і другий складається з трьох підпунктів, а третій розділ містить два підпункти, висновків, списку використаної літератури, додатків.

РОЗДІЛ I. ФЕНОМЕН «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

1.1. Гібридна війна як новітній конфлікт та важлива форма глобального протистояння

Однією із актуальних проблем нашої сучасності є гібридні війни. Гібридна війна не закріплена юридично, а виявити гібридну війну та довести її існування практично неможливе. Що таке гібридна війна?

Виникнення терміна зводиться до кінця XX століття. Так, цей термін був використаний у США для опису військової стратегії, що об'єднує у собі звичайну війну, малу війну та кібервійну. Зараз можемо спостерігати безліч різних трактувань терміна «гібридна війна» [15].

Гібридна війна включає реалізацію комплексу гібридних загроз різного типу: традиційні, нестандартні, масштабний тероризм, а також підривні дії, в ході яких використовуються різні, нерідко інноваційні технології, протистояння переважаючої військової сили. Це можуть бути, наприклад, масовані кібератаки, дії в енергетичній сфері та багато іншого. Комплекс гібридних загроз формується наперед за визначеним стратегічним задумом і впливає на широкий спектр військових та цивільних цілей противника, включаючи населення країни-мішені. Кінцева мета полягає у підриві сукупної могутності держави, позицій та впливу уряду всередині країни та на міжнародній арені.

У геополітичному контексті гібридна війна є відносно новим явищем. Методи гібридної війни використовуються головним чином у сфері операцій спеціальних сил, вони поєднують у собі досвід жорстких протистоянь загрозам міжнародної безпеки та уроки, що виникають у боротьбі з екстремізмом державних та недержавних суб'єктів. Гібридна війна ведеться як силами, що діють усередині країни або регіону і прагнуть послабити чи скинути уряд, і силами, діючими ззовні. Останні спрямовані на сприяння повстанцям у вербуванні прихильників та їх підготовці, оперативній та тилівій підтримці, а також впливають на економіку та соціальну сферу, координують дипломатичні зусилля та проводять окремі силові акції [13].

Для цих цілей залучаються спеціальні підрозділи, розвідка, а також організовані злочинні групи, крім того, здійснюється масштабний інформаційний психологічний вплив на населення, особовий склад збройних сил та правоохоронних органів, владні структури з використанням всього діапазону інформаційно-комунікаційних технологій. По суті, гібридна війна не є ні тактикою, ні стратегією, являючи собою результат соціально-культурної побудови гібридного суспільства.

Для глибокого розуміння особливостей гібридної війни необхідно враховувати історичні, соціальні, етносоціальні, культурні, політичні, економічні та військові аспекти. Розуміння гібридної війни передбачає наявність знань про суспільство, в якому з'явилися гібридні збройні сили та відповідну стратегію. Без таких знань буде важко зрозуміти схему війни та її деталі, і, складніше виробити ефективні методи протидії. Одним з важливих аспектів гібридної війни (як, втім, будь-який інший) є інформаційно-пропагандистська складова [1].

Асиметричне ведення війни у військовій політиці та національній безпеці є не що інше, як дія, спосіб організації або світогляд, що відрізняються від дії, організації чи світогляду супротивника. У стратегічній перспективі війни будуть вести не армії, а організації, членів яких ми нині називаємо терористами та злочинцями, але які вигадують для себе більш пристойні титули. Швидше за все, їх підготовка буде заснована більше на привабливих, ніж на інституційних поглядах, а стимулювання всього цього виступить фанатична, побудована на ідеології відданість.

Американський дослідник міжнародних відносин С. Хантінгтон вважає, що «на зміну ідеологічно мотивованим військовим сутичкам держав приходять детерміновані культурою (релігією, традиціями) військові зіткнення цивілізацій». Більшість того, під цим розуміється «стратегія» протягом останніх двох століть стане непотрібним унаслідок панування конфлікту низької інтенсивності. Конфлікт низької інтенсивності призведе до того, що «...Щойно вони перемішаються, битви поступляться місцевим сутичкам, терактам і масовим вбивствам». Постійні війська для протидії конфліктам низької

інтенсивності змінюватимуться у національні гвардії, поліцейські загони чи звичайні озброєні угруповання. Війна буде проводитись у місцях створених природою і це буде незвичайне середовище, або ще більше у важких умовах, створених людиною. Ця війна буде «...підслуховуючих пристроїв, замінованих автомобілів, чоловіків, що схопилися врукопашну, і жінок, які використовують свої сумочки для перенесення вибухових речовин та наркотиків. Війна буде затяжною, кривавою та жахливою» [3].

Поширення супутникового телебачення та зв'язку, збільшення швидкості та обсягів передачі даних призвели до стирання інформаційних кордонів та глобалізації інформаційного простору. Це, у свою чергу, призводить до виникнення військових концепцій, покликаних забезпечити перемогу в умовах, що змінилися, з якісно оновленим арсеналом сил та засобів боротьби.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, що представляє собою сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, здійснюють збір, формування, поширення та використання інформації, а також системи регулювання громадських відносин, що при цьому виникають [2].

Інформаційна сфера, будучи системо-утворюючим фактором життя суспільства, активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки.

Прикладом гібридної війни є війна Росії з Україною. Російська агресія проти України має руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не лише підриває регіональну стабільність, а й створює та посилює глобальні ризики. Для того, щоб протистояти і стримувати агресорів, Україні та її міжнародним партнерам необхідно чітко розуміння природи цього конфлікту. Концепція гібридної війни виявилася найкращою в теорії та практиці для визначення специфіки дій Росії, поєднуючи військові, воєнізовані, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не ігноруючи при цьому ядерний шантаж [5].

У той же час поняття гібридної війни значно ширше за назви сучасних форм ведення війни, майбутніх видів війни чи конкретних конфліктів гібридного

типу. Фактично це створює нове глобальне протистояння в сучасному нестабільному середовищі міжнародної безпеки. Гібридна війна – це не повернення до холодної війни. Натомість це стало новою, складною та нестабільною формою відносин на міжнародній арені, що супроводжувалася серією насильницьких конфліктів.

Гібридна війна як глобальне протистояння зароджується в контексті нових принципів геополітичного ладу, які в даний час визначають як «внутрішні лінії напруженості між зоною стабільності, де панує право та міжнародне право, і невизначеністю, що характеризується зневагою до закону», характер, численні локальні конфлікти», а не протистояння між великими державами та сферами їхнього впливу під час холодної війни [20].

У Східній Європі нова лінія розмежування проходить через територію пострадянських держав, які після холодної війни опинилися у ролі «буферної зони» або сірої зони безпеки між Росією та ЄС та НАТО. Уразливість України стала об'єктом російської гібридної агресії, тому сіра зона безпеки вважається основним джерелом гібридних загроз у сучасному світі [29].

Хоча існує багато робіт про гібридну війну, кількість яких різко зросла з 2014 року і продовжує зростати, значна частина теорії та практики гібридної війни, особливо деталі гібридної війни Росії проти України, залишаються без відповіді. Коли намагаються проаналізувати гібридну війну, вона нагадує рухомих ціль, яка з'являється і зникає непередбачуваним чином. Маючи безліч підтверджених фактів і даних про змішані бойові дії, експерти стикаються з труднощами з їх інтерпретацією.

Через агресію Росії проти України деякі основні аргументи щодо природи змішаних бойових дій потребують уточнення або навіть перегляду. По-перше, це стосується загальноприйнятого уявлення про асиметричний характер гібридних загроз, тобто загроз, які використовуються слабкішими супротивниками проти сторін зі значно розширеним військовим, технологічним і людським потенціалом, насамперед недержавних суб'єктів проти національних держав. Ця стаття, зазвичай бачимо на початкових етапах розвитку концепції гібридної війни, була створена під впливом концепції «війни з тероризмом» і подальшого

розвитку в концепції гібридної війни. Проте напад Росії на Україну показує, що гібридні конфлікти можуть носити міждержавний характер, хоча й у нетрадиційний спосіб із застосуванням злочинців. Коли нападник є ворогом з більшим економічним і військовим потенціалом, баланс сил між нападником і метою змінюється [32].

Є й інші моменти, які потрібно переглянути чи уточнити. Це спонукає мене більш детально розглянути теоретичні аспекти концепції гібридної війни з урахуванням досвіду російсько-української гібридної війни. Наразі дослідники помічають зрушення у значенні терміна «гібридна війна» від його початкового використання, але поки неясно, в якому напрямку. Нижче я спробую відповісти на деякі з цих питань. Враховуючи широкий обсяг концепції гібридної війни та її міждисциплінарну спрямованість, далі пропоную охарактеризувати її як так званий зонтичний термін. Особливістю гібридної агресії Росії проти України є не стільки загальний метод і мета гібридної війни (інші приклади гібридних конфліктів загалом описані і частково передбачені теоретиками), скільки беззастережне порушення Росією фундаментальних міжнародно-правових угод, конфлікт триває довгий час [33].

Досвід рішучого та багатогранного протистояння України агресору, принципово демонструє нові можливості захисту в умовах змішаної агресії, а також виявляє вразливість нашої країни перед нападами та втратою територіальної цілісності. Більше того, восьмирічна війна України чітко демонструє зміну динаміки в ході гібридної війни у тому, як вона атакує, так і в тому, як вона захищає і протидіє агресії.

Ключовим новим аспектом сучасної гібридної війни є критична роль міжнародного співтовариства. Важливими чинниками протидії та стримування агресора стали спільна позиція стратегічних партнерів НАТО, ЄС та України щодо засудження поведінки агресора, а також режим санкцій проти Росії. Водночас гібридний конфлікт Росії з Україною свідчить про те, що, незважаючи на широку та всеосяжну систему, інтегровану в архітектуру міжнародної безпеки, Україна перебуває у стані військової агресії та у вакуумі безпеки без надійних гарантій безпеки. Роль і зміст гарантій безпеки в сучасному світі

показали їх обмеженість і мінливість залежно від того, чи є довіра між глобальними гравцями, готовність дотримуватися міжнародних правил чи смілива відмова від них [37].

Російська агресія проти України відбулася на тлі системної кризи світової безпеки. Східна Європа стала нестабільною та загрозовою територією, яка підриває десятиліттями систему міжнародних відносин у результаті незаконних зловживань Росії. Вибух напруженості на Близькому Сході, Південній Азії та Східній Європі, ефективна облога трансатлантичних спільнот, міграційна криза, діяльність «Ісламської держави» тощо - усі ці події разом із агресією Росії в Україні повинні бути розглядаються як взаємопов'язані середовища. Є спроби повернути принципи силової політики в міжнародні відносини (до чого прагне Росія), але в умовах глобалізації відновлення принципів світового порядку часів холодної війни неможливе.

Тому говорити про повернення до холодної війни немає сенсу чи конкретних підстав. Порівняно з протиборством біполярної системи, остання форма протистояння є невизначеною, безладною та багаторазовою. Підірвані діями Російської Федерації принципи міжнародного права поступаються місцем гібридним, гібридним нормам міжнародної поведінки, а гібридна війна перетворює холодну війну на нову форму глобального протистояння [6].

1.2. Концептуалізація терміна

Як я вже зазначав в попередньому підпункті, є безліч визначень гібридної війни. Ця концепція піддавалася опису різними, хоч і пов'язаними способами, причому всі ці визначення формувалися в дуже короткий період часу. Дефінування гібридної війни не є лише академічним заняттям. Те, як визначено

це поняття, може визначити, як держави сприймають і як реагують на гібридні загрози, а також які державні відомства беруть участь у протидії їм.

Поняття гібридна війна (hybrid warfare) виникло США, що буквально означало «гібридні способи ведення війни». Термін hybrid warfare з'явився у військовому середовищі США у корпусі морської піхоти. Р. Волкер визначав його як перетин звичайної війни зі спеціальними операціями і доводив, що організація морської піхоти є гібридною за своєю природою і ставив питання про те, що інші війська в нових умовах повинні застосовувати цей досвід. Згодом цей термін уточнив та детально розробив Т. Губер, який зазначив, «Гібридний компонент – це будь-який супротивник, який одночасно і адаптивно використовує тісно об'єднаний набір звичайного озброєння, іррегулярної тактики, тероризму та кримінальних дій на бойовому просторі з метою досягнення бажаних політичних цілей [9].

Синонімом гібридної війни є термін іррегулярної війни (irregular war), суб'єктами якої є недержавні суб'єкти (найманці), дії яких спрямовані на державних суб'єктів. Війни державних та недержавних суб'єктів є асиметричними війнами (партизанський рух у роки Другої світової війни, повстанські війни, громадянські війни).

Огляд оборони США від 2010 року, що охоплює чотирирічний період, підтвердив ці зміни, давши визначення гібридної війни наступним чином: «сьогоднішні гібридні підходи можуть стосуватися супротивників, які є державами, які використовують розширені форми війни, можливо, використовують проксі-сили для потреби або залякування, або недержавних акторів, які застосовують оперативні концепції та високотехнологічні здібності, які зазвичай асоціюються з державою» [26].

Як було зазначено вище, дії Росії в Україні у 2014 році підвищили інтерес до концепції гібридної війни. Для багатьох західних коментаторів, мабуть, слово «гібридна» виявилось найбільш підходящим для опису різноманітності та поєднання інструментів та методів, застосованих Російською Федерацією під час анексії Криму та підтримки сепаратистських груп на Східній Україні. До російських методів входили традиційне поєднання конвенційних і нерегулярних

бойових операцій, але також і підтримка та заступництво політичних протестів, економічний примус, кібер-операції та, зокрема, інтенсивна дезінформаційна кампанія. В одному інтерв'ю від липня 2014 року колишній генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен описав російську тактику як «гібридну війну», яку він визначив, як «поєднання військових дій, таємних операцій та агресивної програми дезінформації». Видання 2015 року Військового балансу дає комплексну дефініцію останніх проявів гібридної війни, наголошуючи на застосовуваних методах, а саме «використання військових та невійськових засобів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення ефекту несподіванки, захоплення ініціативи та досягнення психологічної та фізичної переваги з використанням дипломатичних засобів; витончених та швидких інформаційних, електронних та кібероперацій; таємних, а іноді і явних військових та розвідувальних дій; та економічного тиску» [28].

Те, що відрізняє це визначення від вище, це наголос на невійськові методи конфлікту і, зокрема, на інформаційну війну. Використання спрямованих на тиск тиску інформаційних операцій є найбільш характерною рисою останніх описів гібридної війни, і воно дозволяє провести деякі порівняння між кампаніями ІГ на Близькому Сході і дуже різною війною і театром воєнних дій в Україні. ІГ ефективно поєднувало конвенційну, партизанську тактику та жорстокі акти тероризму, але воно також використовувало пропаганду та інформаційну війну в безпрецедентному для недержавного актора ступені. Продумані кампанії у соціальних медіа прославляли його цілі, а високоякісна візуальна пропаганда допомагала утрупованню рекрутувати тисячі іноземних бойовиків у свої лави. Інформаційна війна також посідала центральне місце в успішній російській кампанії в Криму у 2014 році. На тактичному рівні електронна війна (ЕВ) та кібер-атаки нейтралізували здатність української влади реагувати, тоді як широке застосування технологій використання ЗМІ розмивало межу між правдою та брехнею, створюючи альтернативну реальність для тих спостерігачів, які приймали точку зору на події російських ЗМІ. Стратегічна інформаційна кампанія Росії в Україні ґрунтувалася на використанні існуючих соціальних недоліків, ослабленого управління та державних інституцій та на

підриві сприйняття легітимності української держави. Як і ІГ, Росія використала інформаційні операції для впливу та формування суспільних сприйнятів, ще одне підтвердження факту, що останнє стало стратегічним центром тяжкості в сучасних збройних конфліктах [37].

Навряд чи є несподіванкою те, що російські аналітики стверджували, що інформаційна та психологічна війна є основою перемоги у так званій «війні нового покоління». Україні зроблено схожі висновки, що стосуються значення «інформаційної переваги» для успіху Росії, а головнокомандувач союзних сил НАТО в Європі (ДССЕ), генерал Філіп Бريدлав, відбив заціпеніння, що охопило багатьох західних керівників, описавши російську кампанію як «найдивовижніший» інформаційний бліцкриг, який коли-небудь ми бачили в історії інформаційної війни». На думку колишнього російського телевізійного продюсера Петра Померанцева, цей «Бліцкриг» йде набагато далі, ніж традиційні операції інформаційної війни. Він стверджує, що «Нова Росія не просто займається дрібною дезінформацією, підробками, брехнею, витоками та кібер-саботажем, які зазвичай асоціюються з інформаційною війною, а вона наново винаходить реальність» [40].

Ключовою концепцією для гібридної війни є використання нових інформаційних технологій, які дозволяють недержавним військовим особам підривати волю держав боротися з ними, цілеспрямовано впливаючи на фактори, що приймають рішення, та на громадськість за допомогою глобальних мережевих ЗМІ та Інтернету. Таким чином, поняття «війна» розширюється, охоплюючи соціальні, правові, психологічні та моральні виміри, з якими військова сила пов'язана у меншому ступені.

Термін «гібридна війна» іноді використовується в описі всіх воєн, які є суворо конвенційними, тобто ведуться між законно конституйованими збройними силами національних держав. Тому можливо, що термін «гібридна війна» надто невизначений для практичного використання аналітиками термін. Як зазначає латвійський аналітик Яніс Берзіньш, «Слово «гібридне» прилипливе, воно може виражати купу речей» [46].

Включення набору невійськових значень у визначення гібридної війни породжує ризик характеризувати нормальне міждержавне суперництво та нормальні міждержавні конфлікти як війну навіть за відсутності загрози використання насильства. Реалістична теорія міжнародної політики давно з'єднує міждержавні відносини як відносини суперництва та конфлікту. Це середовище, в якому суверенні держави, на першому місці зацікавлені у своїй власній безпеці, діють, переслідуючи свої національні інтереси, співпрацюючи та суперничаючи між собою, як це потрібно для досягнення своїх цілей якнайкраще. Звичайні економічні, дипломатичні та інформаційні заходи, що використовуються у міждержавному суперництві, зазвичай не класифікуються як війна, якщо відсутня загроза використання збройних сили. Проте, багато заяв російського уряду та російських ЗМІ дають підстави припускати, що Росія думає, що перебуває в стані «війни» із західною демократією, культурою та цінностями [47].

Такий розвиток подій дає підстави вважати, що принаймні в найближчому майбутньому Росія повернулася до характерної для радянської епохи битви ідей із Заходом, за якої, перефразовуючи Клаузевиця, світ є продовженням війни іншими засобами. Рід Торнтон висловив припущення, що Захід повинен пристосуватися до ситуації, в якій він перебуває в «перманентному» стані гібридної війни з Росією. Аналітик Ральф Тіле, наприклад, включає інвестиції Росії у ключові галузі європейської економіки та зв'язки російської організованої злочинності з місцевими кримінальними елементами в російську модель гібридної війни. На думку цього автора, тільки тоді, коли невійськові методи скоординовані або інтегровані з реальною загрозою використання збройної сили політики можуть характеризувати міжнародне політичне суперництво як форму гібридної війни [19].

1.3. Два модуси існування гібридної війни – фізична дійсність та дискурсивний конструкт

Протягом усієї історії війна точилася з людьми. Питання війни вже давно є важливим предметом аналізу, і сьогодні такі дослідження проводяться все частіше. У ХХІ столітті, в контексті двох світових воєн і усвідомлення того, що використання зброї масового знищення може спровокувати глобальну катастрофу, занепокоєння щодо знання та розуміння війни зросло. Теоретичні конструкції впливають на соціальну та політичну практику, формують певні суспільні очікування та можуть впливати на процес прийняття політичних рішень.

Сьогодні не лише військова наука, а й майже всі галузі наукової думки людини та суспільства - філософія, соціологія, право, історія, когнітивна лінгвістика, дискурсивний аналіз, семіотика, психологія тощо застосовується для

створення теорій про природу війни, її причини та можливі механізми запобігання або стримування війни. Війна загалом, і нові форми війни зокрема, стають предметом міждисциплінарних досліджень. По-перше, це стосується явища та концепції гібридної війни - сучасної військової стратегії, яка поєднує одночасне використання звичайних військових сил із застосуванням нетрадиційних сил, кіберпростору, інформаційних операцій та економічного та дипломатичного тиску на противника [6].

Сучасну війну експерти розглядають як більш широке поняття – «збройний конфлікт», який передбачає дві обов'язкові складові: наявність організованих збройних контингентів та участь у бойових діях певної інтенсивності. Відповідно до цього визначення війна в основному пояснюється як фізичне, матеріальне явище - зброя (танки, літаки, ракети, кораблі тощо), її застосування, удари, оборона, знищення об'єктів. Людські та цивільні жертви в конфлікті також належать до матеріальної сфери. На фізичному рівні втрата людського життя є остаточною і незворотною. У той же час рухи тіла на полі бою постійно супроводжуються процесом розуміння дискурсу, опису та аналізу мови [9].

Однак для суспільної свідомості зв'язок війни з письмовими, дискурсивними формами важливіший за абстрактні правові норми. Наявність факту оголошення війни на рівні усталених культурних стереотипів є принциповим. Війна і мир як соціальні події асоціюються з цим терміном, хоча війна асоціюється зі звуком, а мир з тишею. Для початку війни достатньо усного оголошення лідерів однієї зі сторін. Але для офіційного закінчення війни зазвичай потрібна письмова документація. Не дивно, що оголошуються війни і підписується мир. Можна сказати, що дискурс війни і війна матеріального виміру виникають водночас. Збройний конфлікт будь-якого рівня починає існувати у формі війни - історичної, соціальної, гуманітарної тощо. Події - лише в рамках їх дискурсного (переважно усного) розуміння.

Фізичний спосіб війни завжди супроводжується її дискурсом. Війна набуває свого значення й статусу лише з її дискурсивною формою. Міфи, історичні хроніки, романи, репортажі, монографії, твори філософів та істориків, доповіді знавців та аналітиків з військового мистецтва, військового права тощо.

Перелік текстових і соціальних форм для розуміння явищ війни та пояснення конкретних військових подій можна розширювати й розширювати майже безкінечно. Ці різні види діяльності пов'язує їх символічну природу. Роздум про війну (як і всі інші види рефлексії) розгортається у вимірі дискурсу. Можна сказати, що війна невіддільна від усної, дискурсивної практики [4].

Таким чином, загальний висновок полягає в тому, що війна реалізується як у матеріальному (фізичному), так і в дискурсивному вимірах. Тому для визначення сутнісних характеристик війни необхідно розглянути два способи її існування: (1) війна як явище фізичної реальності; (2) війна як дискурсивна структура. Взаємозв'язок між цими двома способами можна описати, зокрема, за допомогою сучасної когнітивної семантики та комунікативних підходів, що ставлять під сумнів природу взаємозв'язку між військовими текстами (дискурсовими практиками та наративами) та матеріальними параметрами війни [2].

На думку політологів, інформаційно-сміслові особливості російсько-української гібридної війни 2014-2022 рр. порівняно з попередніми конфліктами, пов'язаними з такими війнами, включають: 1) охоплення та інтенсивність впливу повідомлення на аудиторію) систематичне та комплексне використання медіа та нові медіа 3) створено новий дискурс війни, спрямований на руйнування існуючого та формування нових інтерпретацій та семантичних механізмів сприйняття реальності. Аналіз дискурсу гібридної війни передбачає увагу до його лінгвістичних компонентів та створених за його допомогою соціосеміотичних структур. Для цього необхідно визначити дискурсивні механізми генерування смислів, які передають ЗМІ та соціальні мережі щодо російської агресії в Україні та її наслідків [11].

З військової (матеріальної) сторони російсько-український конфлікт є локалізованим, і сьогодні він охоплює частини Донецької та Луганської областей України (ОРДЛО), а також окупований півострів Крим. Натомість дискурси, пов'язані з подіями в Україні, набули глобального розмаху з помітними відмінностями на локальному (внутрішньо-українському), міждержавному (російсько-українському) та глобальному рівнях. Ці три основні виміри дискурсу

військової інформації пов'язані з різними і часто суперечливими інтерпретаціями подій.

Дискурс змішаного конфлікту не обмежується сферою ЗМІ, він виходить за її межі. Окрім друкованих, електронних та інтернет-ЗМІ, він охоплює широкий спектр соціальних обмінів, від приватних розмов про різні форми протистояння до переговорів між дипломатами, які намагаються знайти дипломатичне вирішення російсько-українського конфлікту. Остання формула має певну дискурсивну структуру, яка не лише включає концепцію миру, але й підходить як особлива, самодостатня цінність, що захищає детальний наратив миру, оскільки такий наратив сформувався в Європі після Другої світової війни. За словами істориків, концепція дипломатичного врегулювання належить до глобального виміру військового дискурсу [13].

Стратегічні партнери України чутливі до цих інтерпретацій, оскільки бачать мир як абсолютну цінність. Їхні національні інтереси – це їх інтерес якнайшвидшого припинення конфлікту, ліквідації гарячих точок у Європі, кордонах ЄС та східних та південно-східних флангах НАТО. Роль України як об'єкта агресії чітко розглядається як частина незаконної анексії Криму, але збройний конфлікт на Донбасі трактується як такий, що має значну невизначеність. З іншого боку, з огляду на переважання військових і загальнодержавних можливостей агресора в цьому загальному контексті, в рамках «мирного вирішення конфліктів», ухваленого за сприяння західних партнерів, неможливо повністю виправдати необхідне, і обмежується загальними нормами міжнародного військового гуманітарного права.

Враховуючи глобальний вимір реалізації дискурсивного конфлікту, цей аспект гібридних атак потребує особливої уваги. Назва Громадянської війни заснована на рамках, в яких нівелюється концепція перемоги і висвітлюється мета досягнення миру. Навпаки, справедлива війна, тобто війна проти агресора, передбачає перемогу для встановлення миру. Тому поняття миру в когнітивному семантичному аналізі, тобто поняття «нормального» чи «нормального» стану суспільства, впливає з поняття війни та її специфічної класифікації [16].

РОЗДІЛ II. ГІБРИДНА РЕАЛЬНІСТЬ ТА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК

2.1. Гібридна війна як вияв конфлікту ціннісних моделей порядку

Сучасний російський реваншизм проводить стратегічну лінію підриву основ правової системи міжнародної безпеки відповідно до своєї концепції багатополярної системи зі світовими державами з певною сферою впливу. До таких країн належать США, Китай та Росія, які мають потужні збройні сили та потужний ракетно-ядерний потенціал. Вважається, що велика держава встановлює власну модель порядку у сфері свого правління, а інші великі держави не мають права втручатися. У сучасному глобалізованому світі така стратегічна імперська політика може досягти певних тактичних ефектів, але не має шансів на остаточний успіх.

Взаємозв'язок націй і переплетення національних інтересів, їхня зацікавленість у економічному зростанні та підвищенні добробуту власного населення, злиття економічної та соціально-політичної систем у вигляді цілісної моделі - все це дає змогу діяти агресивно проти інших націй, тобто відкидати війну як засіб досягнення стратегічних зовнішньополітичних цілей. Проте, завдяки особливостям історичного середовища та внутрішньої організації, сучасна російська держава успішно спростувала філософію здорового глузду, не пристосувалася по-справжньому до стратегії глобалізованого світу, а може лише обернутися застарілою моделлю геополітичного мислення [40].

Сьогодні зрозуміло, що мета Росії - переглянути міжнародний порядок після закінчення «холодної війни», знищити Північноатлантичний альянс, повернути «права» на міжнародній арені та створити власну сферу впливу в Росії та на пострадянських просторах. Значення гібридної війни, яку веде сучасна Росія, полягає в загальній нестабільності існуючого світового порядку, сприянні різноманітним хаотичним факторам у її геополітичному середовищі. У цьому контексті слід вигідно виділити російську модель авторитарної політики та її фактичну форму порядку, засновану на силі та примусі.

Російська Федерація була ініціатором гібридних конфліктів на всіх фронтах, але в Україні з березня 2014 року дії агресора набули форми сучасної гібридної війни з використанням поєднання традиційних військових, воєнізованих і невійськових засобів з метою досягти політичної цілі. Російська агресія проти України реалізувала концепцію останньої гібридної загрози. Економічні, інформаційні та дипломатичні засоби були перетворені на засоби сили та створені можливості для їх поєднання із звичайними військовими силами. Російська влада дотримується традиційних геополітичних принципів, за якими світовий порядок будується на правильних силах. За її словами, сила країни вимірюється загарбницькими війнами, які необхідно вести, якщо вона хоче завоювати повагу та слухняність інших. Крім того, глибока мілітаризація суспільства сприяє збереженню існуючого режиму. Зовнішня агресія стає засобом вирішення внутрішніх проблем [25].

Виникли питання про походження та значення російської агресії. Сенсаційна війна залежить від її політичних цілей, а за формулою Клаузевіца війна - це продовження політики тільки іншими засобами. Нація, створена як імперія, яка веде війну, спрямовану на підкорення ворога своїй волі, тобто на отримання певної влади над ним, введення його у власну сферу панування чи впливу. Таким чином, враховуючи форму Російської держави як імперського утворення, основним питанням її внутрішньої та зовнішньої політики є влада – її досягнення, збереження, зміцнення та розширення.

Варто зазначити, що формула Клаузевіца може більше підходити для експансіоністських держав XIX століття, ніж для сучасних європейських

демократій з різними системами цінностей. В основі глибокого конфлікту між Росією і Заходом лежить несумісність системи цінностей сучасного глобалізованого світу з організаційною моделлю російського суспільства, яка тісно пов'язана з існуючою системою політичної влади[20].

Економічна основа політичної системи Росії полягає в тому, що правлячі еліти збагачуються через торгівлю ресурсами країни. Тактика, яку використовують сучасні російські правителі, не нова. Її автором слід вважати більшовиків, творців радянської держави. Основними інструментами їхньої політичної практики є потужне вирішення будь-якої проблеми та фанатична впертість у досягненні своїх цілей. Оскільки суспільство і здоровий глузд більшості людей не знають реальних цілей (абсолютна влада і світове панування), а інструменти, побудовані на ресурсах і значних витратах людського життя, поставили під сумнів їх життєздатність, потрібні різні засоби, концепції, нагромадження психозу та істерії в соціальній психології. Постійна шизофренія і вічна параноя стали звичним явищем у суспільстві. Усі прояви критичної рефлексії та спроби раціонального розуміння реальності придушуються репресивними машинами [24].

Розгалужена система маскування, спотворення реальності, створена під час комуністичного правління, існує і в наш час у вигляді концептуальних і смислових комплексів і помітно реалізується у свідомості та психіці значних верств населення. Гібридна агресія в сучасній Росії також живиться цією штучною, спотвореною реальністю. Фактично російська суспільна свідомість перебуває в подвійно суперечливому стані, змішуючи агресію. Громадянська війна 1918-1920 років між «білими» та «червоними» фактично відбувалася між двома способами імперської реінтеграції – консервативним та більшовицьким. Друга модель перемагає в основному шляхом використання змішаної тактики: нібито - проти буржуазної експлуатації та самодержавних режимів, боротьба за національне визволення, побудова соціалістичного суспільства, а насправді — побудова жорсткішої системи репресій і впровадження примітивних форм експлуатації людей [16].

Досвід більшовицької гібридної війни уточнювався у зовнішньополітичній практиці радянського уряду, який намагався привести до влади прокомуністичний уряд за допомогою різних каналів впливу та підривної діяльності, створив систему світового соціалізму, систему світового панування. «Советський» феномен – це справді величезний фейк. Насправді країна, яка існувала під такою назвою, ніколи не була «Советським Союзом». Комітети всіх рівнів не мали реальних повноважень і лише затверджували рішення органів КПРС [13].

В однопартійній системі немає поняття «партія». Політична партія, що складалася з мільйонів простих однопартійців - це лише частина народу, і вона могла конкурувати з іншою частиною «безпартійного» та «комуністичного безпартійного альянсу» на альтернативних виборах. Згідно з гаслами та маніфестами, комуністична партія фактично виконувала функції державного апарату. За своєю практикою та практичними цілями КПРС існувала для підтримки машинної диктатури партії та для підтримки і зміцнення влади бюрократичного класу - «номенклатури». При цьому переважна більшість рядових партійців не відігравала жодної ролі, а лише створювала видимість масової підтримки політичного процесу ЦК. Організація влади в радянській державній системі сама по собі була змішано-партійною [4].

Така подвійна організація, згідно з «найпрогресивнішою» конституцією у світі, може нібито проявити всю «принадність» соціалістичної демократії, проповідувати політику мирного співіснування, проповідувати принцип невтручання у внутрішні справи тощо, але з іншого боку через комуністичні міжнародні структури, посилення гонки озброєнь, збереження режимів у країнах «третього світу» на свою користь. Так само не можна було вважати Радянський Союз «конфедерацією» республік, оскільки справжньою формою організації державної влади був централізований і добре дисциплінований партійний апарат.

Хоча партійні органи окремих республік мали певну самостійність у вирішенні певних питань, що належали до їх компетенцій, вони виступали як самостійні структурні осередки єдиного партійного органу. Якщо політика

республіканської влади перестала б відповідати центру, реорганізація та репресії неминучі. Тож якщо на поверхні в СРСР показували рівність республіки та повагу до прав інших держав, то насправді на глибшому рівні держава утвердилася як централізована імперія завдяки фактичній диктатурі партійного апарату [2].

Тодішня Україна була розгромлена і втратила незалежність, але продовжувала існувати як гібрид псевдодержав - формально державне утворення, а насправді колонія. Через періодичні голодомори, штучну асиміляцію, репресії проти інтелігенції та селян, тотальний контроль над усіма сторонами суспільного життя край був спустошений без власної системи безпеки. Москва пропонує створити щось подібне у вигляді «руського мира» за сучасних умов, до якого мають входити «Малоросія» і «Новоросія» [10].

Але гібридний характер держави іноді може мати протилежний ефект, нібито висміюючи гру в центрі. Лідери партій мають абсолютну впевненість у власній владі на глибині, і не приділяють особливої уваги організації владних відносин на рівні державної структури, особливо щодо плану територіального устрою та розмежування. Цілі республіки та самоврядування формуються або усуваються, коли партійні лідери враховують зручність управління територією або на їхню думку відповідно до політичної ситуації. Коли Західна Україна була включена до складу Радянського Союзу чи Криму в 1939 чи 1954 році, це вважалося нормальним внутрішнім адміністративним устроєм території в рамках єдиної імперської структури. Але коли розвалювалися імперії, все було зовсім інакше: національні держави автоматично надавали адміністративним кордонам міждержавного значення, що вивело проблему на рівень міжнародного права [20].

Гібридність радянської держави була підірвана, коли було скасовано положення про керівництво КПРС і фактична влада перейшла від партій до державного апарату. Після розпуску ГКЧП у 1991 р. КПРС була повністю ліквідована як наднаціональний інститут, а комуністична партія стала однією з політичних партій, що конкурують з іншими партіями. Декларації національного суверенітету різними республіками та прийняття національних законів проти

союзників поклали початок фактичного розпаду Радянського Союзу, який був ратифікований у грудні 1991 року. На відміну від Радянського Союзу, на поверхні структура СНД була створена як плацдарм для подальшої реінтеграції імперії, тоді як у глибині прихильники імперії шукали нових форм організації, включаючи підтримку та розвиток пострадянських російських елементів на всіх рівнях [16].

Для комуністів, православної церкви, політичних і культурних класів, російських бізнес-спільнот тощо, здається, що проросійські та промосковські тенденції є найбільш об'єднуючою силою. Щоразу, коли ці фактори отримували значну перевагу, Москва, зазвичай за підтримки збройних сил, намагалася створити егоцентричні квазідержавні організації в окремих державах і автономних областях, які перебувають у постійному конфлікті з новими незалежними колишніми республіками СРСР. На початку 1990-х така доля чекала Кримську область України, але щоб завоювати всю Україну, Москва погодилася на компроміс, утворення Кримської автономії та передачу Чорноморського флоту Росії. Але при будь-якому реальному русі України в напрямку Європи з Москви, пістолет має вистрілити негайно [12].

Спираючись на певний історичний досвід національного існування Російсько-радянської імперії в минулому столітті, Москва сподівається, що колесо історії зможе повернути в інший бік і підштовхнути його в правильному напрямку можна шляхом відповідної політики. Важливою особливістю такого плану є створення якомога більше хаосу на початкових етапах шляхом зриву структур, що підтримують встановлений порядок. Після проголошення своїх повноважень її політика буде мати на меті створення нового порядку. Тому загальна стратегія полягає в тому, щоб тимчасово знищити існуючу організаційну форму імперії, а потім відновити її під новою ідентичністю під іншою назвою, але з тим же змістом. Таким чином, зруйнована Лютневою революцією російська «диктатура» згодом через загальний хаос і нестабільність громадянської війни була відновлена в більш серйозній формі у вигляді більшовицької диктатури на чолі з центральним лідером або генеральним секретарем [33].

Так само в сучасній історії Радянська імперія була зруйнована, але її потрібно було відродити у формі більш сучасної авторитарної держави. Справді, після перемоги на президентстві в Росії Єльцин та його прибічники були зацікавлені в знищенні центральної влади на чолі з Михайлом Горбачовим. Зусилля останнього модернізувати державну структуру в союзному центрі – «Новому Ога-процесі», завершилися МНС. Розпад радянської імперської структури призвів до проголошення незалежної держави, а в межах Російської Федерації Борис Єльцин представив усім автономіям і суб'єктам федерації гасло: «Отримайте якомога більше суверенітету і прав!». Загальний процес розпаду держав на окремі атоми необхідний для того, щоб населення відчуло хаос бездержавного існування, загальну війну та неминуче зростання злочинців [36].

Схожа ситуація була після більшовицького перевороту в жовтні 1917 року, коли гасло «Вся влада Радам!» призвело до повного хаосу в системі державного управління, оскільки повноваження різних парламентів розпочали війну абсолютно безвідповідально. У той же час озброєні солдати та моряки загалом були «беззаконними» і «експлуатували» клас для крадіжки майна, землі та нерухомості. Народна реакція на потребу великої влади зробила більшовиків справжньою диктатурою.

Політичний процес підриву радянської держави також супроводжувався так званим масовим розкраданням суспільного майна. Приватизація і корупція. У представників державного апарату всіх рівнів є щось спільне з організованими злочинними угрупованнями. Політики, які вірять в демократію, без належної політичної культури та традицій не можуть керувати країною, опиняються в словесній війні та воюють один з одним. Жага великої влади поширюється серед усіх верств населення. Можливо, ідея демократії не спрацювала [32].

Наприкінці 1990-х років російська політична еліта вважала, що період «підготовки» та зривів закінчився, і взялася за побудову нової імперії, яка усуне від влади політиків, налаштованих демократично. Побудувати ліберальну імперію на економічній основі, спираючись на розвиток різноманітних проектів реінтеграції пострадянського простору – СНД, Євразійського економічного співтовариства, Митного союзу тощо. Майже всі проекти були переважно

спрямовані на Україну, оскільки в Москві раніше за З. Бжезинського зрозуміли, що без України в регіоні неможливо побудувати імперію. Економічною базою нової імперії були різні форми енергетичної та фінансової залежності, масове проникнення російського капіталу в колишню республіку, а політичну базу формували проросійські партії та місцева компраторська буржуазія та представники олігархії [33].

З тактичних цілей стимул визнається доцільним. У ширшому - європейському - контексті можна говорити про різну динаміку посткомуністичного переходу держав, коли задіяні політична та соціально-економічна системи соціалістичного блоку. У той час як деякі країни Центральної Європи, країни Балтії та Балкан порівняно швидко здійснили необхідні зміни та змогли активно брати участь у процесі європейської інтеграції. Спроби переходу до демократії в Росії в 1990-х роках були швидко скасовані, і російському суспільству не вистачало сил і досвіду демократичного життя [27].

Цьому значною мірою сприяла зовнішньоекономічна ситуація у вигляді високих цін на енергоносії, що дозволяло забезпечити відносно високий рівень добробуту населення, з іншого боку – вкладати великі ресурси в будівництво та модернізацію власних збройних сил. Зростання потужних консервативних сил у формі російського режиму з великими державними амбіціями, підтримкою населення та сучасними збройними силами неминуче вплине на загальноєвропейський процес безпеки.

Авторитарна політична модель Росії, органічно доповнена корупційними схемами, спрямованими на політичну та бізнес-еліту, приваблює не лише для правлячих еліт деяких пострадянських та азійських країн, а й для політиків та бізнесменів деяких європейських країн. Російська влада активно підтримує свою політичну владу, вносячи елементи корупції в європейський політичний процес.

Через інертність геополітичного мислення московські політики продовжують розглядати пострадянські держави як свою «зону відповідальності», сферу свого правління, що, на думку Кремля, фактично означає право втручатися у внутрішні справи цих держав. Це право закріплено в

офіційних стратегічних документах Російської Федерації. Кремль також продовжував включати посткомуністичні країни Європи в сферу своїх інтересів і впливу, тому був дуже незадоволений, коли весь блок почав вступати в НАТО та ЄС [22].

Згідно з уявленням Росії про світову та міжнародну політику, поширення європейських цінностей і прогресивніших соціально-економічних моделей в європейському середовищі розглядається як прояв західної експансії, яка супроводжується або спрямована на посилення геополітичного впливу США та їх військової присутності в Європі. На сьогодні Росія існує, і Росія повністю бачить власні інтереси.

2.2. Російська гібридна загроза безпеці українського суспільства

В. Путін є ініціатором гібридної війни Росії проти України, але провину за вирішення проблеми покласти не можна тільки на нього. Окрім нього, до підготовки були залучені й інші діячі вертикалі влади Путіна, зокрема Владислав Сурков (Асланбек Дудаєв, Валерій Герасимов, Олександр Дугін), лідер російського православ'я Кирило (Володимир Гундяєв) та інші наближені до

Путіна діячі. Зокрема, концепцію «русского мира» запропонував відомий російський геополітик-реваншист Дугін, радник з геополітичних питань кількох російських лідерів, який запропонував новий варіант нелінійної (гібридної) війни. Якщо спочатку «русский мир» розглядався як категорія «м'якої сили», що впливає на російськомовне населення України, то після анексії Криму – як виправдання російської змішаної агресії [7].

До групи співавторів гібридної війни Росії проти України слід додати вищезгаданого Голову ЦК Кирила, православного олігарха Костянтина Малофєєва, экс-главу президента РФ Сергія Іванова, кума Путіна, Віктора Медвечука. Навіть склад цього «авторського колективу» говорить про те, що тут кінцевою метою є контроль над українською державою і шлях її досягнення лежить через українське суспільство та його свідомість.

Значна частина роботи з підготовки до гібридної війни випала на долю Міністерства закордонних справ Росії та Федеральної служби по Співдружності, організаціям співвітчизників за кордоном та міжнародному гуманітарному співробітництву, більш відомому як Россотрудничество. Групи маргінальних проросійських організацій, рухів, партій і блоків під організаційною опікою дипломатів російського посольства в Україні та генконсульства в Сімферополі почали працювати [12].

Росія не розпочала гібридну війну проти України на початку подій на Донбасі в квітні 2014 року, а розпочала гібридну війну проти України, коли розпочала окупацію Криму в лютому 2014 року [18].

З обранням Президентом України у 2010 році Віктором Януковичем було реорганізовано головний державний орган, відповідальний за співпрацю з НАТО та Європейським Союзом.

Це дозволило Росії де-факто перенести українську політику з Європи та до Євразії, залишивши лише проєвропейську риторику Києва, щоб заспокоїти та ввести в оману українське суспільство та лідерів ЄС.

Влітку та восени 2013 року застосовувався механізм «хлистоного удару» та жорсткого тиску. Але тут ні В.Путін, ні В.Янукович не врахували прагнення українського суспільства до євроінтеграції [21].

Перепрограмування «президентського модуля управління» системи державного управління забезпечило відмову В. Януковича підписати союзну угоду з ЄС. Реалізація Кремлем очікуваних результатів – видання розпорядження Кабінету Міністрів України № 905-р від 21 листопада 2013 р., яким призупиняється «процес підготовки до членства в ЄС». З листопада по грудень використовувався «пряник» - перспективні багатомільярдні замовлення для бізнесу українського ВПК. Окупація Кримського півострова російськими збройними силами є частиною замаскованої сили в гібридному плані агресії Росії проти України. Це етап попереднього планування військової частини гібридної війни після інтенсивної фази проксі, яка тривала з 14 серпня 2013 року по 20 лютого 2014 року, проте стратегічні цілі не будуть досягнуті.

Операція почалася 20 лютого 2014 року, коли президент Віктор Янукович ще вів переговори з опозицією в Києві за участі міжнародних посередників – міністрів закордонних справ Польщі, Німеччини та Франції, а також представника президента Росії. У той же час десантний корабель Чорноморського флоту увійшов до Севастопольської. При цьому вживалися заходи щодо підтримки російської агресії серед місцевого населення, зокрема розповсюдження пропаганди та створення місцевої «самооборони», переодягнених під російський спецназ і найманців [24].

Окупація та анексія Криму є досить показовою з точки зору досягнення цілей і раніше сформульованих планів та послідовності їх виконання. Це стало стандартом для виконання гібридності. Розроблений шаблон був негайно застосований до наступного етапу «Російської весни» - «Проекту Нової Росії». Межею переходу від гібридної до звичайної війни є відкрите використання державою-агресором регулярних збройних сил. Перехід до класичної війни був спричинений тим, що «київська хунта» збила цивільний лайнер російської авіакомпанії над Україною. 17 липня 2014 року, імовірно, через помилку 53-ї зенітно-ракетної бригади ЗС РФ рейс MH17 Malaysia Airlines [27].

Росія була змушена продовжити гібридну війну, але за «сценарієм Б», де «сценарій А» повторив провал кримського бліцу на сході та півдні України, «сценарій Б - «проект Нової Росії», очевидно, почав провалюватися:

«Російськомовного народного повстання на південному сході України «проти фашистської хунти» не відбулося; центральна влада придушила виступи сепаратистів у Харкові, Одесі, Запоріжжі та Дніпропетровську; проголошено розширення ДНР і ЛНР на окупованих територіях до адміністративних кордонів Російської Федерації. Донецька та Луганська області зазнають невдачі, дії українських збройних сил та добровольчих батальйонів обмежують діяльність незаконних збройних формувань та російських інтервентів. Дотримуючись техніки гібридної війни, Росія продовжувала стверджувати, що російські Збройні сили не причетні до «конфлікту в Україні» («їх там не було»), і досі роблять. 24 лютого 2022 року Росію розпочала повномасштабну війну з Україною, яка триває ще досі [25].

2.3. Домінування РФ на пострадянському просторі

Основними напрямками посилення впливу Росії на пострадянському просторі (в умовах скорочення власних ресурсів, особливо фінансових) є жорсткіша політика Москви щодо сусідів та використання відповідного економічного, військового та дипломатичного тиску. Розпад Радянського Союзу призвів до радикальної політичної та соціально-економічної трансформації Євразії, яка, на думку Фукуями, стала б «кінцем історії» - оскільки встановлення демократичних режимів і консолідація посткомуністичних суспільств були неминучими. За чверть століття політичний перехід на пострадянському просторі показав, з одного боку, домінування авторитарних тенденцій з

демократичними елементами, а з іншого – зростання агресивності російського інтеграційного проекту.

Створення авторитарної моделі правління в Російській Федерації має на меті досягнення двох стратегічних цілей: внутрішньої – політичної інтеграції та збалансування відцентрових тенденцій та зовнішньої – створення умов для реінтеграції пострадянського простору та проекту трансформації Радянського Союзу. Зокрема, президент Росії Володимир Путін у своєму зверненні до російського федерального парламенту 2005 року заявив, що «розпад Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою століття... Епідемія розпаду поширилася і на саму Росію». Для реалізації своєї політики Росія намагається залучити й використовувати інші країни, особливо ті, які сильно залежать від неї, як політично, так і економічно [30].

До цих держав належать насамперед учасники міжнародних політичних, економічних чи військових альянсів на пострадянському просторі, в яких Росія відіграє провідну роль. Крім того, метою російської політики є консолідація пострадянського блоку «поверхневої демократії», «формальної демократії», «виборної демократії», «напівдемократичності» та формування всередині нього «стабільного», «передбачуваного» та лояльного до Росії «правлячого режиму». (політика влади), напівавторитарного режиму.

Натомість у країнах, де підтвердилася теорія демократичного транзиту, дії Росії спрямовані на створення заморожених територіальних конфліктних зон та організацію «керованого хаосу». Здійснюючи свою політику на пострадянському просторі, Росія також активно експлуатувала невизнані державні утворення, зокрема Абхазію, Південну Осетію та Придністров'я. Вплив на країни пострадянського регіону здійснювався шляхом економічного, політичного та військового тиску [32].

Основним важелем економічного стресу є ціни на енергоносії, особливо на природний газ. Військовий тиск здійснюється шляхом створення нових військових баз, збільшення військових контингентів, постачання озброєння та військової техніки. Донедавна Росія активно використовувала економічні засоби для закріплення свого панування на пострадянському просторі шляхом

створення міжнародного економічного союзу, де вона могла б відігравати провідну роль завдяки перевагам у природних ресурсах, великому внутрішньому споживчому ринку та зручному розташуванні. Російське керівництво активно просуває ідею спільного економічного союзу, включаючи спільний економічний простір. Результатом стала угода про наміри формування спільного економічного простору, підписана в 2003 році президентами України, Росії, Білорусі та Казахстану.

Під час переговорного процесу обидві сторони домовилися укласти 17 угод, які спочатку передбачали створення зони вільної торгівлі та вільний перетік капіталу та робочої сили. Наступний крок – створення наднаціональних інституцій. Україна заперечила проти цього, що російські лідери розглядають як спробу домогтися додаткових односторонніх поступок. Без компромісів у цьому питанні Україна вийшла з переговорного процесу щодо створення ЄСП та Митного союзу у 2005 році. Продовжуючи політику економічної інтеграції, Росія досягла свого наміру у 2010 році, підписавши лідерами Росії, Білорусі та Казахстану 17 документів про створення Євразійського економічного союзу, які були схвалені парламентами цих країн у 2012 році [33].

Відповідно до Договору про Євразійський економічний союз були створені наднаціональні інститути, зокрема Вища Євразійська економічна рада, Міжурядовий комітет, Євразійська економічна комісія та Верховний суд, запроваджено функції Митного союзу. Діяльність ЄАЭС фінансується за рахунок пожертвувань учасників. Отже, загальний бюджет спілки на 2015 рік становить 6 638 604 800 російських рублів, та внесків її членів. Розмір пожертв за країнами становить: Білорусь - 3 120 144 400, Казахстан - 4 866 097 000, Росія - 58 399 807 000 російських рублів. Дані свідчать, що основним донором і найбільш зацікавленим суб'єктом Союзу є Російська Федерація, внаслідок чого діяльність Євразійського економічного союзу розвивається у сприятливому напрямку [30].

Відповідно до положень відповідної угоди про ЗВТ від 18 жовтня 2011 р., створення зони вільної торгівлі в межах ЄАЭС та СНД не принесло її учасникам істотної економічної вигоди. Сторони не узгодили остаточний перелік обмежень

та винятків із режиму вільної торгівлі, внаслідок чого режим не був повністю запроваджений. При цьому Росія намагалася створити найбільш сприятливі умови для експорту своїх товарів, обмежуючи поставки товарів з країн-членів. З метою поглиблення інтеграції Росія почала проводити політику економічного тиску на інші пострадянські країни, особливо Білорусь і Казахстан. У результаті 29 травня 2014 року в Астані було підписано угоду про створення Євразійського економічного союзу, до складу якого входять Росія, Білорусь і Казахстан, до якого в 2015 році приєдналися Вірменія та Киргизстан.

Такий альянс був створений для сприяння економічному розвитку та покращення соціально-економічних умов для країн-учасниць. З іншого боку, у 2015 році спостерігався спад в економіці, зокрема ВВП Росії впав на 3,7%, ВВП Білорусі на 3,9%, і лише Казахстан спостерігав невелике зростання, близько 1,5% (у 2014 році ВВП Казахстану виріс на 3,9%) [17].

Таким чином, економічна інтеграція не принесла користі учасникам. При цьому держави пострадянського простору брали участь у заходах Російської Федерації щодо економічного та політичного тиску на інші держави, які не слугували їхнім інтересам. У результаті Росія ввела обмеження на поставки продукції ЄС у відповідь на санкції, введені ЄС і США проти Росії за її агресію проти України.

Хоча Білорусь і Казахстан не підпадають під санкції, Росія посилила контроль над товарами, які ЄС постачає до цих країн. У 2016 році Росія намагалася обмежити поставки нафти до Білорусі, намагаючись змусити країну скоротити експорт на власні НПЗ, особливо в Україну. Щоб чинити тиск на Україну, Росія скористалася положеннями Угоди про вільну торгівлю від 2011 року, щоб підвищити ставку податку за режимом найбільшого сприяння під час нашої угоди про асоціацію з ЄС. Збереження впливу та домінування в регіоні З 2014 року Росія активізувала військове та військово-технічне співробітництво з державами-членами ОДКБ та вживала активних заходів щодо посилення боєготовності своїх збройних сил [14].

Ще у 2015 році в рамках Колективних сил швидкого реагування ОДКБ та «Грім-2015» проходили навчання «Непорушне братство-2015». Крім того,

Російська Федерація організувала найбільші за останні роки навчання «Центр - 2015» за участю 95 000 військовослужбовців ЗСУ, МВС, МНС, ФСБ, ФСО, ФСКН РФ та деяких регіонів. У 2016 році Організація Договору про колективну безпеку провела навчання «Непорушне братство-2016», командирські навчання «Взаємодія-2016», «Кобальт-2016», «Пошук-2016». Крім того, у невизнаному Придністровському регіоні пройшла підготовка оперативної групи російської армії. На території Російської Федерації відбулися масштабні навчання «Кавказ-2016» за участю військових частин Південного, Західного та Центрального військових округів, Північного флоту, космічних і повітряно-десантних військ ЗС РФ [11].

Росія намагається розширити свій військовий потенціал уздовж західного кордону країни. Тому у 2016 році в місті Кризи (Брянська область), неподалік кордону України та Білорусі, була створена військова база, на якій розміщено військова техніка для наземних військових дій.

У 2016 році російські військово-транспортні літаки, винищувачі та бойові гелікоптери знову були розгорнуті на авіабазі Бобруйськ (Білорусь), що також відповідає стратегії просування Росії на захід. У 2015-2016 роках активізувалися польоти винищувачів біля кордонів країн Балтії. У результаті у 2015 році російські військові літаки були зафіксовані понад 270 разів біля кордону Латвії.

Така військова активність може свідчити про зусилля Росії зберегти свій вплив на пострадянському просторі шляхом посилення своєї військової присутності та збільшення кількості та масштабів військових навчань в рамках Організації Договору про колективну безпеку – сподіваючись залучити та використовувати військові ресурси союзників у своїх геополітичних цілях. Найближчим колом держав - союзників Російської Федерації, підданих як керівництву, так і найбільшому тиску, як зазначалося вище, є держави - члени Євразійського економічного союзу (ЄАЭС) і Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) [18].

Крім суто економічних інтересів, Росія використовує ці інтеграційні проекти на пострадянському просторі для вирішення перспективи приєднання сусідніх країн до європейських та євроатлантичних структур. Тому наприкінці

2013 року Вірменія, яка вжила необхідних заходів для укладання угоди про асоціацію з ЄС, швидко змінила позицію та оголосила про вступ до митного союзу. Причиною такої різкої зміни зовнішньої політики є загроза Росії підтримати Азербайджан у нагірно-карабахському конфлікті.

У результаті Вірменія спочатку відмовилася від європейської інтеграції і приєдналася до Євразійського економічного союзу в 2015 році. Крім того, на Вірменію вплинуло призначення високопоставлених проросійських чиновників на ключові державні посади [18].

Росія використовує економічні та військові засоби для тиску на Білорусь. Як член Союзної держави, Білорусь координує з Росією зовнішню політику, оборону, безпеку, бюджетну, валютно-податкову системи, енергетику, транспорт і зв'язок, митну політику. Таким чином, Росія має можливість впливати на рішення з ключових питань зовнішньої та внутрішньої політики Білорусі. Зазначимо, що одним з основних товарів, які експортує Білорусь, є нафтопродукти виробництва ПАТ «Мозирський НПЗ».

Робота НПЗ залежить від ціни та кількості російської нафти, яка використовується в Росії для забезпечення політики лояльності та підтримки ініціативи білоруського лідера. Важливими важелями впливу є також членство Білорусі в Організації Договору про колективну безпеку та наявність російських військових об'єктів у країні. У 2014 році обговорювалося створення російської військової авіабази в Білорусі [16].

Однак наприкінці 2015 року президенту Лукашенко вдалося домовитися з керівництвом Росії про скасування рішення про будівництво бази. Білоруські лідери намагаються частково протидіяти тиску з боку Росії. Тому, хоча Росія хоче використовувати білоруські збройні сили для вирішення проблем за межами Білорусі через механізм ОДКБ, вона все одно може забезпечити службу військовослужбовцям лише всередині країни.

Казахстан є членом Євразійського економічного союзу, і його економіка значною мірою залежить від Росії, яка є основним імпортером казахстанської продукції. Місцевий експорт в основному представлений мінеральними ресурсами, що робить країну залежною від виробничих потужностей переробної

промисловості Російської Федерації. Крім того, геополітичне положення Казахстану робить Астану залежною від російського транзиту [12].

Водночас керівники Казахстану прагнуть диверсифікувати свій експортний потенціал і активно розвивають співпрацю з китайськими компаніями та фінансовими установами. Особливої уваги заслуговує опора на Росію на так званому пострадянському просторі невизнаних країн, зокрема Південної Осетії, Абхазії та Придністров'я.

Соціально-економічне становище цих суб'єктів є досить складним, оскільки вони не можуть самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність і повністю залежать від фінансових субсидій. Ці утворення є наслідком військових конфліктів, у яких головну роль відіграла і Росія, внаслідок яких її соціальна та промислова інфраструктура зруйнована. Ця ситуація робить їх більш залежними від російських грошей. Крім того, через зовнішньополітичну відокремленість енергоресурси в ці формування можуть повністю постачати Російська Федерація за визначеними нею цінами [12].

Тому в пострадянську епоху Росія намагається використовувати всі можливі інструменти для забезпечення свого впливу в регіоні. Лояльна політика захисту сателітів і просування власних інтересів Росії формується переважно через інтеграцію в міжнародні економічні та військові альянси, в яких Росія відіграє провідну роль і тому виступає проти інтеграції цих країн в європейські та євроатлантичні структури [10].

РОЗДІЛ III. ВПЛИВ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ НА ЄВРОПЕЙСКУ БЕЗПЕКУ

3.1. Особливості європейської системи безпеки

У квітні 2014 року президент Естонії Ільвес, реагуючи на анексію Криму та підготовку до повномасштабної російської агресії в Україні, заявив, що «фундаментальне розуміння європейської безпеки зараз зламано» і що «політичні лідери повинні визнати, що старі правила більше не застосовуються» [50]. Ці правила можна простежити до післявоєнного врегулювання міжнародних відносин і системи світової безпеки в умовах блокової біполярної конфронтації. Після Другої світової війни західноєвропейські країни скористалися можливістю заощадити ресурси в суто континентальній системі безпеки і були більш схильні до створення північноатлантичного союзу зі Сполученими Штатами, зосередившись на соціальній та економічній реконструкції та інтеграції. У той же час західні аналітики порівнювали політичну владу США та західноєвропейських країн з часами холодної війни та відстоювали трансатлантичні відмінності у визначенні небезпеки, розподілі

національних завдань, формуванні та реалізації зовнішньої та оборонної політики. Тому відсутня єдина стратегічна культура «у сфері безпеки» [53].

У 1989-1991 рр., після розпаду Радянського Союзу та ОВД, Захід опинився у двох ситуаціях – на емоціях перемоги в блоковому протистоянні та вакуумі безпеки геополітично дезорієнтованої східної та південної частини Європи. США, НАТО та ЄС стоять перед екзистенційним вибором: зберегти статус-кво в системі європейської безпеки або розробити нову міжнародну політику, підкріплену новими регіональними ресурсами. Сполучені Штати почали переміщати свою увагу та військово-політичні ресурси на вирішення проблем безпеки в Центральній Азії, Південно-Східній Азії та на Близькому Сході. В результаті військова присутність США в Європі скоротилася з 300 000 до 80 000 осіб [49].

Водночас Балканська війна і бомбардування Сербії у 1999 р. засвідчили неспроможність ЄС вирішити проблеми безпеки без вирішального впливу США і НАТО, що зумовило активізацію практичної роботи над проектом Європейської політики щодо безпеки та оборони. Західні держави у постбіполярний період зробили два основних стратегічних прорахунки. По-перше, розвиток оборонних ресурсів ЄС гальмується з моменту створення ЄС. Альянс перебував у стані традиційної стратегічної опори на ресурси НАТО. Зокрема, у 2012 році військові витрати США досягли 682 млрд доларів, а 26 країн-членів ЄС (без Данії) становили 189,6 млрд доларів США. ЄС зарезервовано як допоміжна організація для НАТО з обмеженими функціями. У Європі лише Франція мають достатні військові ресурси для захисту та, можливості для розгортання військ за межами континенту. Основа автономної європейської політики безпеки та оборони, визначена в засновницькому акті ЄС є надто розмитою, і її реалізація виявила спротив з боку проатлантичних країн (особливо Великобританії) і нездатність проєвропейських груп консолідувати зусилля [47].

Америка, це на початку 2000-х. рр.. з поступовою втратою глобальної гегемонії і прагнення передати європейцям більше повноважень для захисту кордонів Європи зіткнулося з їхньою стратегічною інерцією та зосереджена на власних короткострокових інтересах. Сполучені Штати змушені були пожинати

плоди своєї давно суперечливої політики розвитку європейської політики безпеки, продовжуючи діяти як «швидка допомога» для вирішення центральних і близько-європейських проблем (конфлікти на Балканах, конфлікти в Сомалі, Лівії, Сирії) в період арабської весни, тепер в Україні).

Де-факто Європа залишається військовим протекторатом Сполучених Штатів. Асиметрія військового потенціалу США та Європи також існує в НАТО. З першої половини 1990-х років витрати на оборону в Європі впали з 2,5% до 1,6% ВВП станом на 2013 рік. Показник США все ще перевищує 4 відсотки ВВП. Рецесія ускладнила перспективи європейських оборонних планів [53].

Другий прорахунок полягає в тому, що західні союзники НАТО ігнорують колишній Радянський Союз, важливий континентальний геополітичний регіон у Східній Європі. Колишні радянські республіки, насамперед країни між Росією та ЄС, особливо Україна, набули відносно процвітаючої буферної зони з перспективою демократичного розвитку. США і Західна Європа фактично надали Росії простір для традиційного геополітичного впливу (за винятком країн Балтії), за умови впровадження ринкової економіки, демократизації суспільних відносин і державних форм. Західний світ вірить або хоче вірити, що ослаблена Росія відмовилася від своїх імперських амбіцій.

Після 1991 року у Росії правляча еліта змінилася з появою колишніх співробітників радянського КДБ і лояльної бюрократії, яка мала на меті побудувати авторитарні режими, щоб зупинити ліберальну демократію, що починає розвиватися в пострадянському суспільстві. Сформувався державний капіталістичний лад. Державні підприємства, такі як «Газпром» і «Роснефть», стали невід'ємною частиною не лише зовнішньої торгівлі країни, а й реалізації геополітичних амбіцій її політичної еліти. Наповнення державного бюджету нафтодоларами створює можливість для мілітаризації економіки та збільшення військових ресурсів. У 2012 році військові витрати Росії посіли третє місце у світі після США та Китаю. Розкол НАТО, викликаний війною в Іраку, зблизив Путіна з лідерами Франції та Німеччини. Завдяки об'єднанню поставок російського газу та комерційних інтересів Росія зміцнила свої політичні та економічні відносини з багатьма країнами ЄС завдяки успішному енергетичному менеджменту. Увага

євроатлантичних країн і організацій до власних економічних і політичних проблем, певний застій у розвитку НАТО привели до зниження уваги демократичного світу до розвитку російського авторитаризму та зростання реваншистських настроїв і неприпустимого толерантного ставлення до своєї зовнішньополітичної середини. Для Росії, чий розпад Радянського Союзу підштовхнув геополітику на схід, її буферний простір з Європейським Союзом і НАТО фактично є останнім плацдармом для Москви, щоб зберегти значний вплив, який вона повинна захищати. Путінський режим під приводом захисту інтересів держави і прав російськомовного населення в колишніх республіках СРСР, реанімувавши традиції самодержавного імперського мислення, став на шлях проведення відкритої економічної та дипломатичної, а згодом – військової інтервенції на держави найближчого оточення, які намагаються проводити міжнародну лінію всупереч російським інтересам [55].

ЄС отримує близько чверті російського імпорту газу і третину нафти. Важливість поставок енергоносіїв Росією в Європу за сприяння місцевого бізнесу та політичної еліти зробило Росію одним із головних геоекономічних гравців континенту. Водночас економічні інтереси не завадили європейцям систематично (хоча й більш стримано, ніж американці) критикувати російське керівництво за атаку на демократію[55].

Слабкість Заходу, особливо країн ЄС у відносинах з Росією, найяскравіше проявилася в інциденті російської військової агресії на території України. Анексія Криму в березні 2014 року була засуджена міжнародною спільнотою, але не мала серйозного впливу на агресорів. Європа і США, виявивши неготовність до розвитку конфлікту у Східній Європі, розпочали реальну стратегію контратаки під час розгортання неофіційного втручання Росії на український Донбас. Лише після трагедії Boeing 777 у Донецькій області в липні та подальшого введення російських збройних сил 24 серпня, у День Незалежності України, Рада ЄС ухвалила рішення про введення так званих санкцій [58].

1 вересня верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Ф. Могеріні оголосила про припинення партнерства з Росією. Однак,

крім традиційних методів дипломатичної підтримки, союзних угод, перспективи економічної допомоги та антиросійських санкцій, альянс не може забезпечити Україні жодного захисту. Іронія «м'якої сили» полягає в тому, що вона часто вимагає, щоб політика «м'якої сили» була ефективною. Напередодні саміту НАТО в Уельсі 4-5 вересня 2014 року Генеральний секретар Альянсу Расмуссен зробив історичну заяву про те, що НАТО і Росія більше не партнери, а суперники [56].

Повернення до реалій холодної війни важливіше, ніж будь-коли. За сучасних умов альянс є єдиним можливим ефективним союзником України проти агресії зі Сходу. Позиція США та деяких інших країн була зрозуміла з перших днів конфлікту, а їхні фактичні військові технології, розвідка та гуманітарна допомога стали ключовим стимулом для країн континентальної Європи до поступового вироблення відповідних позицій і конкретних дій. Водночас жоден із партнерів України не поспішав надавати наступальні озброєння з метою деескалації конфлікту.

До повномасштабної війни в Європі ніхто не готовий. Інцидент в Україні фактично призвів до чергового розколу в ЄС, цього разу через лояльність до російської політики. Серед антиросійських груп – Великобританія, Швеція, особливо країни Балтії, Польща та Румунія. Останній є потенційною метою російської агресії. Тим часом в ЄС і НАТО продовжують діяти проросійські лобістські групи. Австрія, Фінляндія, Угорщина та Словаччина виступили проти санкцій. У першій половині вересня 2014 року, коли Росія вторглася на схід України, Європейська комісія вирішила відкласти набуття чинності Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС з огляду на торговельно-економічні інтереси Росії. Європа повільно приймає кайдани проросійських фантазій, побоюючись, що майбутніх поставок газу не буде. Навіть при існуючих загрозах безпеці ні ЄС, ні НАТО не готові надати Україні членство [56].

Європейська система безпеки стикається з новими та небезпечними викликами, як ззовні, у вигляді агресивних дій однієї сторони проти іншої, так і зсередини – тероризм, радикалізм, масштабна нелегальна імміграція. Нові виклики та загрози, а також політика Росії кардинально змінили ситуацію в

Європі, змусивши основні міжнародні організації європейського простору – ЄС, НАТО та ОБСЄ – переглянути свій підхід до безпеки та стабільності.

У нинішньому контексті НАТО залишається головним гарантом європейської безпеки. Окупація та анексія Криму Росією, а також ініційовані Росією заворушення на сході України та повномасштабна війна проти України відродили тенденцію посилення в Європі колективної оборони під парасолькою НАТО. Європейські союзники готуються збільшити витрати на безпеку та оборону в рамках НАТО. У той же час Сполучені Штати продовжують розглядати себе як сильного європейського гравця, який працює безпосередньо з європейськими партнерами з питань безпеки. Російська політика змусила НАТО переглянути свою стратегію та зосередитися на посиленні своїх військових і зосередитися на своєму східному кордоні, щоб адекватно реагувати на дії Росії. У Декларації валлійського саміту НАТО від 5 вересня 2014 року сказано: «Російська агресія проти України докорінно змінює наше бачення Європи в цілому» [58].

У відповідь на виклик, поставлений Росією, було схвалено План готовності НАТО, який передбачає продовження присутності альянсу та значну військову активність у Східній Європі, створення Об'єднаних сил готовності (VJTF), а також витрати на оборону у розмірі щонайменше 2% від ВВП, розвиток багатонаціональних сил «Північно-Схід», створення Центру передового досвіду НАТО для стратегічних зв'язків у Латвії. Водночас коаліція заявляє, що не прагне конфронтації і залишає відкритою можливість політичного діалогу з Росією.

На саміті в Уельсі НАТО обговорювало повернення до стримування, спираючись на стратегічну ядерну, звичайну та протиракетну оборону альянсу. На Берлінській конференції з безпеки 17-18 листопада 2015 року заступник генерального секретаря НАТО Александер Вершбо заявив, що стримування зумовлене військовою спроможністю та політичною солідарністю і покликане переконати противника в тому, що негативні наслідки нападу є набагато більшими, ніж можливі здобутки. Він не приховував, що доктрина має перешкодити Росії «значно збільшити свою військову присутність на кордонах

альянсу», щоб «повторно поважати принципи міжнародного права і, згодом, почати відновлювати довіру та партнерство» [52].

НАТО дещо змінило свій підхід до колективної безпеки. Концепція Рамкової держави, схвалена НАТО на саміті в Уельсі, об'єднує багатонаціональні зусилля в рамках блоку союзних держав для спільного вирішення спільних проблем. Тоді ж за сприяння Німеччини як рамкової країни була сформована перша група з десяти країн. Наступні сім союзників за сприяння Сполученого Королівства як базової держави підписали в Лондоні 30 листопада 2015 року Меморандум про взаєморозуміння щодо формування об'єднаних експедиційних сил чисельністю 10 000 чоловік, здатних до швидкого розгортання та всебічних операцій. Присутність союзників у Східній Європі зросла за останні роки, значною мірою завдяки агресивній політиці Росії. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг назвав ситуацію «поки що не новою холодною війною, а закликом прокинутися» [52].

Фактично, альянс збільшив концентрацію військ у Східній Європі, Туреччині та країнах-членах Середземномор'я. Зокрема, у червні 2015 року в Польщі було розгорнуто проміжне військо VJTF чисельністю 2000 осіб, а в жовтні було прийнято рішення про розміщення NFIU в Угорщині та Словаччині. 1 грудня 2015 року в Бухаресті розгорнувся штаб багатонаціональної дивізії НАТО «Південний Схід», який стане регіональним командним і координаційним пунктом для союзницьких операцій. Вживаються заходи щодо розширення німецько-польсько-данської бригади «Північний схід», що базується в польському Щецині. В результаті сили альянсу повністю заблокували східний кордон [54].

На відміну від ЄС, НАТО створює простір військової безпеки на своїх кордонах, залучаючи країни-партнери, зокрема Україну, до власних механізмів безпеки. З цією метою Альянс запустив Платформу оперативної сумісності, яка має на меті покращити взаємосумісність між країнами-партнерами, зокрема Україною, та силами НАТО, а також ефективно взяв участь у реформуванні системи безпеки та оборони України. Таким чином, альянс покращує здатність

країн-партнерів реагувати на нові загрози, як окремо, так і в партнерстві з НАТО [54].

3.2. Гібридні загрози європейській системі безпеки

Гібридні загрози будуються на синергії між різними суб'єктами та операціями, як і гібридні засоби захисту. Починаючи з 2016 року, НАТО та ЄС зробили боротьбу з гібридними загрозами пріоритетом своєї співпраці. Новий Європейський центр передового досвіду проти гібридних загроз (Hybrid JRS) у Гельсінкі, Фінляндія, відіграє унікальну роль у сприянні цій співпраці.

Гібридні загрози різноманітні та постійно змінюються, починаючи від підроблених профілів у соціальних мережах або добре розроблених кібератак до відкритого застосування сили та всього, що між ними. Їх можна використовувати окремо або в комбінації, залежно від характеру цілі та бажаного результату. Тому реагування на гібридні загрози має бути динамічним і адаптивним, здатним адаптуватися до змін у гібридних загрозах і мати можливість передбачити, яким буде наступний варіант і які інструменти доступні [45].

Наприклад, після останніх президентських виборів у США основна увага на протидії гібридним загрозам була зосереджена на стратегічній комунікації, дезінформації та перешкоджанні виборчому процесу. До того часу велика увага приділялася «зеленим чоловічкам», які відігравали таку помітну та домінуючу роль у незаконній анексії Криму Росією. Наступне зміщення уваги відбулося після використання в Солсбері нервово-паралізуючих речовин, що зробило пріоритетом загрозу використання хімічних, біологічних, радіоактивних і ядерних матеріалів.

Необхідно запобігати гібридним загрозам як «пасивним» елементам, таким як підвищена стійкість до потрясінь або несподіванок, і більш активним елементам, включаючи надійні заходи для підготовки та захисту функцій і структур, найбільш ймовірно спрямованих на гібридні атаки. У цьому контексті неможливо переоцінити важливість агресивних дій для посилення громадянської готовності, свободи преси, освіченого населення та ефективної правової бази [46].

Враховуючи велику кількість різних суб'єктів, які повинні працювати разом, ефективне визначення комбінованих загроз є надзвичайно важливим. На національному рівні всеосяжна модель безпеки Фінляндії складається з низки різних органів та агенцій, які працюють разом, щоб забезпечити необхідний масштаб і заходи щодо поширення інформації для протидії змішаним загрозам. На міжнародному та наднаціональному рівнях ці гравці включають цивільний секретаріат і військовий штаб НАТО, а також інституції ЄС, зокрема Європейську комісію та Європейську службу зовнішніх дій (ЄСЗД). Щоб вони рухалися в одному напрямку, потрібен консенсус щодо гібридних загроз, який досягається шляхом регулярної взаємодії всередині та між відповідними структурами ЄС та НАТО для досягнення однієї мети [48].

У той же час концептуальна робота не повинна перешкоджати реальній підготовці та відповіді на ці загрози. Спільне розуміння гібридних загроз не означає, що догматичне визначення може застаріти наступного дня або що воно може вплинути на характер операцій проти гібридних загроз. Гібридні загрози не тільки різноманітні, але й спеціально розроблені для націлювання на конкретні слабкі сторони. Це означає, що кожна країна повинна мати своє уявлення про типи гібридних загроз, які можуть бути використані проти неї. Це досягається шляхом ретельного вивчення власних слабкостей, а не через загальні визначення не універсальних понять.

Слабкі сторони на національному рівні впливають на ситуації за кордоном. Приклади включають глобальні системи позиціонування (GPS), транспортні системи або взаємопов'язані електромережі, коли атака на вразливий сайт в одній країні обов'язково матиме вплив на інші країни, які не мають таких уразливостей. Тому гібридні атаки на крихкість держави вимагають не лише контратаки на суверенному рівні, а й спільного планування та спільної реакції. Незважаючи на відсутність елемента реагування, ця логіка міститься в Європейському плані захисту критичної інфраструктури, який має на меті визначити та захистити «критичну інфраструктуру, яка може серйозно вплинути на країну, в якій вона розташована, у разі збою, аварії або нападу» [51].

Заходи ЄС і НАТО з протидії гібридним загрозам

У 2016 році Європейська комісія та ЄСЗД розробили спільну структуру для боротьби зі змішаними загрозами, що включає 22 заходи для країн-учасниць та установ для визначення шляхів виявлення змішаних загроз, підвищення обізнаності та вжиття заходів для розвитку стійкості. Хоча ці заходи аж ніяк не є вичерпними, структура продемонструвала чітке бажання зробити боротьбу з гібридними загрозами пріоритетом ЄС. Найпомітнішим результатом стало створення групи збору даних про гібридні загрози та Європейського центру передового досвіду щодо гібридних загроз у Гельсінкі в рамках Розвідувального та ситуаційного центру ЄС [55].

Гібридні загрози також стали головним пріоритетом НАТО з моменту появи «зелених чоловічків» в Криму в 2014 році, що призвело до болючого усвідомлення того, що військова сила може бути використана в євроатлантичному регіоні нижче законного порогу війни. НАТО швидко прийняло стратегію, засновану на горизонтальному «пан-натівському» підході до протидії гібридним загрозам. Як і ЄС, НАТО розробило інструменти для моніторингу та аналізу змішаних загроз через розвідувальні служби та у співпраці з іншими агентствами НАТО. Крім того, НАТО створило групи підтримки для боротьби з гібридними загрозами, які можуть передбачати підтримку влади постраждалих країн [53].

В липні 2016 року у Варшаві було підписано спільну декларацію, на якій свої підписи залишив: генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг і президенти Європейської комісії та Ради Жан-Клод Юнкер і Дональд Туск. Вона містила «спільні пропозиції» щодо конкретних дій, багато з яких зосереджені на змішаних загрозах, стійкості до кібербезпеки та стратегічних комунікаціях. Друга спільна заява, прийнята в Брюсселі в липні 2018 року, привернула більше уваги до військової мобільності, боротьби з тероризмом і стійкості до ризиків від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних агентів.

На додаток до створення довгоочікуваної платформи взаємного інтересу для співпраці НАТО-ЄС, боротьба з гібридними загрозами привела до низки нових захоплюючих подій в ЄС. Європейська комісія та EEAS створили міжвідомчу групу для вирішення гібридних загроз, яка регулярно збирається на

всіх рівнях. Група прагне підвищити обізнаність про розвиток подій і процесів за допомогою європейських інституцій, які займаються змішаними загрозами, і є першим кроком до всеосяжної моделі викликів безпеці. В ідеалі це могло б забезпечити сильнішу платформу для громадянської та економічної готовності до кібербезпеки та інших питань, які в основному є міжгалузевими [58].

Окрім того, мандат друзів голови (FoP) Європейської ради з гібридних загроз було продовжено та значно подовжено до наступних чотирьох президентських термінів у червні 2020 року. Хоча мандат FoP до 2017 року був дуже обмеженим, новий мандат вимагає перегляду поточних зусиль ЄС по боротьбі з гібридними загрозами, щоб виявити прогалини, уникнути дублювання та підтримати процес прийняття рішень Радою. До того, як завершиться новий мандат, FoP може навіть стати постійним органом, якому поставлено завдання забезпечити поінформованість у всій галузі та, як Комітет НАТО з готовності до надзвичайних ситуацій, підтримувати готовність державних служб держав-членів проти гібридних загроз [58].

Одним із головних напрямків розширення співпраці між ЄС та НАТО є навчання та освіта. Багато-дисциплінарне комплексне навчання перевірить здатність реагувати на гібридні загрози на межі війни, що може бути ідеальною сферою для обох організацій, щоб визначити свої сильні та слабкі сторони та використовувати додаткові можливості. У вересні на неформальній зустрічі Північноатлантичної ради (NAC) та Комітету з політики та безпеки (PSC) ЄС за ініціативи Центру найкращої практики гібридних загроз обговорювалися дії на основі гібридних сценаріїв. Ця ініціатива має стати постійною частиною майбутньої роботи Південно-Африканського PSC та інших подібних спільних зустрічей.

За підтримки Центру передового досвіду, спільні навчання також можуть бути розроблені, щоб об'єднати функціональних партнерів із агенцій ЄС та НАТО навколо гібридних сценаріїв загроз, які стосуються обох сторін. Крім того, школа НАТО в Обераммергау та Європейська академія безпеки та оборони можуть відкрити свої навчальні курси для певних представників ЄС та НАТО [56].

Центр передового досвіду з гібридних загроз

Одним з найбільш конкретних результатів роботи з боротьби з гібридними загрозами є Гельсінський центр передового досвіду гібридних загроз, який почав функціонувати у вересні 2017 року. Тепер, після першого року роботи центру він досягнув значних успіхів у своїй діяльності.

Починаючи з квітня 2017 року кількість країн-учасниць подвоїлася порівняно з 18 найкращими, кілька інших країн виявили зацікавленість у приєднанні. Центр пропонує концепцію трьох «спільних інтересів» (COI). Три COI успішно розвинули знання про навколишнє середовище, стійкість, сильні сторони та реакцію країн-учасниць за допомогою створення мереж, аналізу, навчання та освіти. COI зі змішаним впливом очолює Великобританія, COI недержавного суб'єкта – Швеція, а COI вразливості та стійкості – Фінляндія. Серпні 2017 року вони об'єднали мережу, щоб поділитися найкращими практиками з таких питань, як правова стабільність, безпека судноплавства та портів, енергетичні мережі, дрони та втручання у виборчий процес. Четверта конференція зі стратегії та оборони під керівництвом Німеччини, скликана в серпні, працювала над стратегічним розумінням гібридної війни [12].

Як ми бачимо, протидія гібридним загрозам швидко стала головним рушієм посилення співпраці між НАТО і Європейським союзом, ґрунтуючись передусім на взаємній зацікавленості. Центр не є органом НАТО чи установою ЄС - це незалежна юридична особа.

Центр продовжує надавати підтримку персоналу ЄС і НАТО, який працює з гібридними загрозами. Персонал обох організацій бере участь в його діяльності, в тому числі в семінарах, робочих групах і навчаннях, покликаних покращити розуміння гібридних загроз.

У березні в Центрі відбулася зустріч з метою визначення можливих конкретних дій у всіх ключових сферах співпраці та вироблення рекомендацій щодо подальшого поглиблення співпраці ЄС-НАТО. Обговорювалися такі питання, як покращення раннього попередження та ознайомлення, стратегічні комунікації та сигналізації, реагування на кризи, стійкість, кіберзахист та енергетична безпека. Такі зустрічі можуть стати щорічними.

У квітні у центрі пройшов регіональний семінар у співпраці зі штабом сил спеціальних операцій НАТО, щоб поділитися найкращими практиками боротьби з гібридними загрозами між країнами Північної Європи та Балтії.

Одним із висновків була необхідність розвитку національних і національних можливостей протидії гібридним загрозам. Цьому сприяло регіональне співробітництво, і Центр та НАТО співпрацюють для організації подібних семінарів в інших регіонах[54].

У травні, в рамках оцінки впливу гібридних загроз на розвиток сил і засобів, Центр сприяв проведенню практикуму для опрацювання сценарію щодо «Захисту портів за умови гібридних загроз», організованого Європейським союзом за участю персоналу з ЄС і НАТО. Цей практикум став продовженням ситуаційних навчань з протидії гібридним загрозам, які проводились в 2016 році.

Усі країни-учасниці зробили вагомий внесок у роботу Центру. Чотири країни взяли на себе провідну роль у спільноті зацікавлених сторін Центру, а шість підтримали роботу Центру, направивши співробітників до Секретаріату Гельсінкі. Конкретним прикладом національного внеску є комплексний навчальний захід з безпеки, організований Центром спільно з Силами оборони Фінляндії. Цей щотижневий захід спрямований на членів НАТО та низку країн-партнерів, щоб допомогти їм розробити інтегрований підхід або теорію для подолання гібридних загроз. Вона заснована на фінській моделі інтегрованої безпеки, але буде обговорюватися в контексті досвіду інших країн та установ у сфері інтегрованої безпеки [53].

Хоча багато чого досягнуто, попереду ще багато роботи. Центру потрібно перейти від опису загроз до їх подолання. У сфері навчання необхідні сценарні вправи та обговорення на основі сценаріїв, як спільні, так і як окремі національні навчання. Країни-учасниці повинні довіряти та підтримувати одна одну для виявлення національних вразливих місць і працювати разом для підвищення стійкості. Спільне розуміння гібридних загроз є критичним і вимагає постійної уваги, дослідження та поширення інформації. І поки є країни-члени НАТО чи ЄС, які ще не приєдналися до центру, є ще простір для зростання.

ВИСНОВКИ

В даній роботу було досліджено феномен гібридної війни та охарактеризовано гібридну війну як новітній конфлікт та важливу форму глобального протистояння, вивчено два модуси гібридної війни як фізичну діяльність та дискурсивний конструкт, досліджено гібридну реальність та світовий порядок, проаналізовано гібридну війну як вияв конфлікту ціннісних моделей порядку. Також було вивчено геополітичні та глобалізаційні парадигми стратегічного мислення, охарактеризовано Російська гібридну загрозу для безпеки українського суспільства та вивчено домінування РФ на пострадянському просторі.

При дослідженні теми було встановлено, що гібридні методи ведення війни не змінюють сутності війни. Насильство залишається основою гібридної війни, як і за будь-якої іншої форми війни, і їхня мета та сама, як і за будь-якого іншого акту війни, а саме, використовувати загрозу застосування або застосування організованого насильства для отримання фізичних або психологічних переваг перед противником.

Проте, є багато термінології гібридної війни – гібридна, асиметрична, не конвенційна, нелінійна, нового покоління, четвертого та п'ятого покоління, сіра тощо. Незалежно від того, яким ярликом позначена загроза, стратеги повинні вирішувати, як найкраще справлятися з методами, що застосовуються супротивником, хоч би яким він був – державним чи недержавним діячем. Іноді найбільш відповідна реакція може включати застосування специфічних політичних, інформаційних, економічних, дипломатичних, або у разі фізичної загрози, військових засобів державності. Складніші загрози вимагають цілісного державного чи комплексного підходу. Зазвичай найкраща стратегія включає координацію та спрямування всіх ефективних інструментів державної сили, незалежно від того, яким чином визначена загроза. Безсумнівно, НАТО потрібно розширювати свої військові здібності для стримування, але у разі відносин суперництва між Заходом та Росією Путіна, спокуса характеризувати цю конкуренцію як гібридна війна може підірвати вже непросту ситуацію у сфері

безпеки та застигнути очі державним керівництвом на потенційно продуктивні традиційні ініціативи дипломатичної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/aktualniPitannya_press-1c1ef.pdf
2. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю.О. Горбань // Вісник НАДУ. – 2015. – №1. – С. 136-141.
3. Гбур Зоряна. Гібридна війна та її вплив на державне управління економічною безпекою. Hybrid war and its impact on economic security government. С. 75–93. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/download/all-science/5.pdf>
4. Гетьманчук М.«Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект. URL: <http://www.asv.gov.ua>.
5. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації. Київ, 2015. 332 с.
6. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. – К.: Брайт Букс, 2020. – 256 с.
7. Дорошенко А.С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві / А.С. Дорошенко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2015. – № 2(25). – С.21-28.
8. Дуркалець Яцек. Європейська безпека без Договору ЯССД. NATO Review. 2019. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/09/30/vropejs-ka-bezpeka-bez-dogovoruyassd/index.html>
9. Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselle L. Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order. New York: Routledge, 2013.
10. FrameNet. URL : <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> (Last accessed: 30.10.2016).
11. Ministry of Defence (2011). Strategic Communication: The Defence Contribution, Joint Doctrine Note 1/11: 2–10.

URL:http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/7DAE5158-63AD-444D-9A3F-83F7D8F44F9A/0/20110310JDN111_STRAT_COMM.pdf (Last accessed: 25.10.2015).

12. Uppsala Conflict Data Program. URL: <http://ucdp.uu.se/#country/369> (Last accessed: 15.02.2016). 9. Lasica Daniel T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. 2012. [s.l.]. 66 p

13. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Х.: «Віват», 2015. – 304 с.

14. Морозов О. М. Системна війна – український вимір. К. 2017. - 113 с.

15. Головатий М.Ф. Соціологія політики: навч. посіб. / М.Ф. Головатий – К.: МАУП, 2003. – 504 с.

16. Карлова В. Проблема формування загальнонаціональної ідеології в Україні / В. Карлова// Вісник національної академії державного управління при Президентові України. – 2010 – № 42. – С. 17-24 – Режим доступу: [Hhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_4).

17. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.

18. Економічні інструменти протидії гібридній агресії: аналіт. доп. / за ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД, 2020. 69 с.

19. Носов В., Манжай О. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: univd.edu.ua/scienceactivity/index.php?usid=192&fid=898.

20. Смола Л.Є. Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій / Л.Є. Смола // S.P.A.C.E. – 2016. – № 1. – С. 48-53.

21. Присяжнюк Д.М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму) / Д.М. Присяжнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1108/23>

22. Макаренко Л.П. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни [Електронний ресурс] / Л.П. Макаренко. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2014/797-1402908125.pdf>

23. Ткач В.Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В.Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». – 2016. – №1(38). – 99-109.

24. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] / В. Петрик. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3222>

25. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Г. Г. Почепцов – М., К.: Рефл-бук, Ваклер, 2000. – 528 с/

26. Корабльова В. Медіаконструювання соціальної реальності: ідеологічний ракурс // Гуманістичний часопис. 2012. № 4. URL: <https://khai.edu>.

27. Кравченко В. Ю. Теорія «гібридної війни»: український вимір // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Політологія. 2015. № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua>.

28. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навч. посіб. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с. URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/222_1044284240.pdf.

29. Лизанчук В. Посилюймо інформаційно-психологічну безпеку в умовах гібридної війни Росії проти України! URL: <http://journ.lnu.edu.ua>.

30. Петренко О. С. Інтернет як субпростір суспільства: структури та процеси: дис. ... канд. соціол. наук. Старобільськ, 2017. URL: <http://dissertations>.

31. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. 2016. Вип. 2 (35). URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua>.

32. Пулим О. В. Антиправова, антигуманна сутність гібридної війни Росії проти України та її соціальні наслідки // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Юридична. 2016. Вип. 2. URL: <http://journal.lvduvs.edu.ua>.

33. Рущенко І. П. Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни // Право і безпека. 2015. № 2. URL: <http://oaji.net/articles>.

34. Рущенко І. П., Рущенко Ю. І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни // Український соціум. 2016. № 3(58). URL: <http://www.ukr-socium.org.ua>
35. Требін М. П. Феномен «гібридної» війни // Гілея: наук. вісн. 2014. Вип. 87. С. 366—371. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
36. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві // Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 66—76. URL: <http://dspace.onua.edu.ua>.
37. Фісенко Т. Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні // Вісник Книжкової палати. 2016. № 11. URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
38. Чекаленко Л. Про поняття «гібридна війна» // Віче. 2015. № 5. С. 41—42. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
39. Echevarria II, Antulio J. Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military Strategy. [sine loco]: US Army War College Press, 2016. 67 p.
40. Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law. The Hague Conference (2010). Use of Force. URL: <http://www.ila-hq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87> (Last accessed: 30.09.2016).
41. Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselle L. Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order. New York: Routledge, 2013.
42. Яворська Г. Мова як складник конфлікту. Media Studies. Междисциплинарные исследования медиа. Материалы конференции. Харьков, 2016. С. 103–108.
43. FrameNet. URL : <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/> (Last accessed: 30.10.2016).
44. Ministry of Defence (2011). Strategic Communication: The Defence Contribution, Joint Doctrine Note 1/11: 2–10. URL:http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/7DAE5158-63AD-444D-9A3F-83F7D8F44F9A/0/20110310JDN111_STRAT_COMM.pdf (Last accessed: 25.10.2015).

45. Uppsala Conflict Data Program. URL: <http://ucdp.uu.se/#country/369> (Last accessed: 15.02.2016). 9. Lasica Daniel T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. 2012. [s.l.]. 66

46. Echevarria II, Antulio J. Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military Strategy. [sine loco]: US Army War College Press, 2016. 67 p.

47. Final Report on the Meaning of Armed Conflict in International Law. The Hague Conference (2010). Use of Force. URL: <http://www.ila-hq.org/download.cfm/docid/2176DC63-D268-4133-8989A664754F9F87> (Last accessed: 30.09.2016).

48. Федина Софія. Гібридні загрози міжнародній безпеці та шляхи протидії. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2017. Вип. 43. С. 54–63. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/9412>

49. Europe that Protects: Countering Hybrid Threats. European External Action Service. 2018. URL: https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en

50. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe". An official website of the European Union. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

51. EU-NATO cooperation – Factsheets. An official website of the European Union. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/28286/eu-nato-cooperationfactsheets_en

52. European External Action Service HQ Organisation chart as of 16 July 2020. European External Action Service. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2020_-_16_-_07_-_eeas_2.0_orgchart.

53. Joint communication to the European Parliament and the Council: Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=>

54. Joint staff working document: EU operational protocol for countering hybrid threats “EU Playbook”. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2016/jul/eu-com-counteringhybrid-threats-playbook-swd-227-16>.

55. The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE). URL: <https://www.hybridcoe>

56. Яворська Г.М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. Стратегічні пріоритети. Сер.: Філософія. 2016. № 1. С. 14–23.

57. Яворська Г. Мова як складник конфлікту. Media Studies. Междисциплинарные исследования медиа. Материалы конференции. Харьков, 2016. С. 103–108.

